

Κριτική ψυχολογία και κριτική πράξη στη Βρετανία*

Εισαγωγή

Ένας αυξανόμενος αριθμός πανεπιστημιακών και επαγγελματιών παραπονιέται ότι η ψυχολογική θεωρία και πράξη είτε είναι τόσο κοινότοπη ώστε να διαφέρει ελάχιστα από την κοινή λογική είτε τόσο φορτωμένη με ορολογία ώστε να είναι άχρηστη έξω από μια εξειδικευμένη κλειστή ομάδα επιστημόνων (Beloff 1973). Όπως και να έχει η κατάσταση, αυτές οι ανησυχίες συνδυάζονται με έναν ακόμα πιο σημαντικό ισχυρισμό, ότι ο τρόπος με τον οποίο ο κλάδος λειτουργεί είναι συχνά επικίνδυνος για τους ανθρώπους τους οποίους υποτίθεται ότι βοηθάει. Υπάρχει αυξανόμενη κριτική έξω από τον χώρο της ψυχολογίας, που αντανακλά τις ανησυχίες των κριτικών ψυχολόγων. Σε αντιδιαστολή με τα κινήματα της «ριζοσπαστικής ψυχολογίας» και της «αντι-ψυχιατρικής» της δεκαετίας του 1960, η αναδιδόμενη ομάδα διαφωνούντων μέσα στην «κριτική ψυχολογία» είναι τώρα σε θέση να αμφισβητήσει τις πρακτικές με τις οποίες η ψυχολογία αντιμετωπίζει τους ανθρώπους και έχει συνδεθεί με ένα ισχυρό κίνημα ανθρώπων οι οποίοι είναι χρήστες ψυχολογικών υπηρεσιών και αναπτύσσουν τις δικές τους μορφές αντίστασης.

Επιστήμη και μη επιστήμη

Οι ψυχολόγοι στη Βρετανία θεωρούν συνήθως ότι είναι επιστήμονες και ότι μελετούν το νου και τη συμπεριφορά με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο οι χημικοί, για παράδειγμα, μελετούν τα οξέα και τα αλκάλια. Η κριτική ψυχολογία αμφισβητεί αυτή την άρρητη παραδοχή, αλλά, κάτι που είναι πιο σημαντικό, αμφισβητεί ακόμα και την επιστημονικότητα του κλάδου. Για κάποιους κριτικούς ψυχολόγους αυτό συμβαίνει διότι υπάρχει η ανησυχία ότι η επιστημονική εξήγηση είναι απλώς ακατάλληλη για την κατανόηση των ανθρώπων, ενώ κάποιιοι άλλοι επιθυμούν να αναζητήσουν καλύτερους, πιο επιστημονικούς τρόπους, που θα σέβονταν επίσης το αντικείμενο μελέτης της ψυχολογίας. Αυτές είναι σαφώς δύο διαφορετικές κατευθύνσεις της κριτικής επιχειρηματολογίας. Οι ανθρωπιστές μας οδηγούν στη μια κατεύθυνση και οι κριτικοί ρεαλιστές στην άλλη.

Ο Ian Parker είναι καθηγητής στην Discourse Unit του Manchester Metropolitan University και εκδότης του *Annual Review of Critical Psychology*. Είναι μέλος του δικτύου «Psychology Politics Resistance».

* Το κείμενο μεταφράστηκε από τον Μιχάλη Καλαμαρά και τους επιμελητές του αφιερώματος.

Προς τον ανθρωπισμό

Οι λέξεις-κλειδιά «πρόβλεψη» και «έλεγχος», που είναι τόσο σημαντικές για το λεξιλόγιο της επιστημονικής ψυχολογίας, ηχούν ενοχλητικά στα αυτιά των ανθρωπιστών. Οι ανθρωπιστές έχουν μια εικόνα του ανθρώπου που είναι ολιστική, και έτσι επιθυμούν να σεβαστούν και να προστατέψουν την ακεραιότητα των βιωμάτων ενός προσώπου εναντίον των προσπαθειών να αποσυντεθεί και, με την ανάλυσή της, να εξαφανιστεί. Αντί για «εξήγηση», λοιπόν, οι ανθρωπιστές τείνουν να προτιμούν την *κατανόηση* των βιωμάτων, και έτσι λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις αναφορές των ίδιων των ανθρώπων. Η απόπειρα να «προβλεφθεί» η συμπεριφορά στον πραγματικό κόσμο στη βάση περιορισμένων δραστηριοτήτων που έχουν παρατηρηθεί σε ένα εργαστηριακό-πειραματικό περιβάλλον φαντάζει πράγματι μάλλον φαιδρή. Πολλοί επιστήμονες ψυχολόγοι του κυρίαρχου ρεύματος ακόμη πιστεύουν ότι όλα μπορεί να αναχθούν σε αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ «ανεξάρτητων μεταβλητών», τις οποίες μπορούν να τις χειριστούν ταχυδακτυλουργικά και οι οποίες είναι δυνατόν να εφαρμοστούν και να δράσουν μέσα στα «υποκείμενά» τους, και «εξαρτημένων μεταβλητών», που μπορούν να τις μετρήσουν ως εξαγόμενο αποτέλεσμα. Φυσικά αυτοί οι ερευνητές οφείλουν να πιστέψουν, επίσης, ότι μπορούν να αφαιρέσουν από τις πειραματικές ασκήσεις τις «ενοχλητικές μεταβλητές», δηλαδή όλους τους παράγοντες οι οποίοι θα μπορούσαν να θολώσουν τα αποτελέσματα. Όχι μόνο ότι σ' αυτού του είδους την έρευνα τα υποκείμενα αντιμετωπίζονται ως *αντικείμενα*, αλλά και ότι η έρευνα οδηγεί επίσης σε επικίνδυνες απόπειρες «ελέγχου» της συμπεριφοράς εκτός εργαστηρίου. Όταν οι επιστήμονες θεωρήσουν ότι γνωρίζουν πώς μπορούν και πρέπει να συμπεριφέρονται οι άνθρωποι μέσα σε ελεγχόμενα περιβάλλοντα, μπαίνουν όλο και περισσότερο στον πειρασμό να κρατούν τα πράγματα το ίδιο διευθετημένα και διαρρυθμισμένα και στον πραγματικό κόσμο (Prilleltensky 1994).

Η ανθρωπιστική ένσταση, λοιπόν, στην «επιστημονική ψυχολογία» δεν περιορίζεται στα δυσάρεστα και χυδαία πράγματα που οι ερευνητές κάνουν κάποιες φορές στους ανθρώπους, αλλά επεκτείνεται και στις συνέπειες της μεταχείρισης των ανθρώπων ως αντικειμένων, η συμπεριφορά των οποίων μπορεί να θρυμματιστεί σε διακριτά συστατικά μέρη. Η γνώση της ποικιλίας της ανθρώπινης εμπειρίας και των εντυπωσιακών δημιουργικών μετασχηματισμών της σε διαφορετικούς πολιτισμούς και ιστορικές περιόδους μετατρέπεται σε μια άψυχη συσσώρευση «γεγονότων», όπως αποκαλούνται, απαλλαγμένη από κάποια ηθική θέση (Shotter 1975). Η επιστημονική προσέγγιση απαξιώνει την ανθρώπινη ελευθερία και την ικανότητα των ανθρώπων να αλλάζουν και να αναπτύσσονται. Διαισθηση και νόημα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε κάθε είδους έρευνα και είναι *κρίσιμα* σημαία για κάθε έρευνα στην οποία ανθρώπινα πλάσματα αναστοχάζονται σχετικά με τους εαυτούς τους και μελετούν άλλους. Έτσι, μια κριτική εξέταση της επιστημονικής ψυχολογίας θα αποκάλυπτε ένα μοντέλο έρευνας το οποίο αναγκαστικά λειτουργεί απάνθρωπα. Εναλλακτικές προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν την εμπειρία του ερευνητή ως ένα σημαντικό μέρος της διαδικασίας κατανόησης ενός ψυχολογικού φαινομένου και αναζητούν νέους τρόπους έρευνας που επιτρέπουν τη συνεργασία και σέβονται τα νοήματα τα οποία οι «συμμετέχοντες» ή «συν-ερευνητές» φέρνουν μαζί τους σε μια μελέτη (Reason and Rowan

1981). Τέτοιου είδους βιωματική ολιστική μελέτη προωθήθηκε τη δεκαετία του 1970 υπό τον ευρύ τίτλο της έρευνας «νέου παραδείγματος» και πολλοί από τους συμμετέχοντες σε αυτήν υιοθέτησαν ανθρωπιστικά οράματα σχετικά με το πρόσωπο και επέδειξαν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα ζητήματα της ηθικής και των συνεπειών της έρευνας στη ζωή των άλλων ανθρώπων.

Προς ένα επιστημονικό νέο παράδειγμα

Άλλοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι το πρόβλημα δεν είναι η επιστήμη ως τέτοια, αλλά το περιεργό μοντέλο έρευνας που οι περισσότεροι ψυχολόγοι υιοθετούν. Μερικές από τις πιο γεμάτες πάθος ενστάσεις εναντίον της κυρίαρχης ψυχολογίας έχουν εκφραστεί από ερευνητές οι οποίοι αντιπαθούν αυτούς που διδάσκουν και ασκούν το επάγγελμά τους στο όνομα της επιστήμης. Γι' αυτούς τους συγγραφείς υπάρχει χώρος για την εξήγηση της κοινωνικής συμπεριφοράς και την πίστη ότι θα μπορούσε να αναπτυχθεί ένα εναλλακτικό σύνολο επιστημονικών εξηγήσεων που να δείχνει σεβασμό και να ενδυναμώνει τους ανθρώπους. Οι κριτικοί ρεαλιστές, για παράδειγμα, αντιτίθενται στους ψυχολόγους, οι οποίοι υποκρίνονται ότι δουλεύουν επιστημονικά (Parker 2002). Γι' αυτόν το λόγο μερικοί κριτικοί ψυχολόγοι έχουν ταχτεί υπέρ μιας «επανάστασης του επιστημονικού παραδείγματος», τόσο δραματικής όσο η κοπερνίκεια επανάσταση στην αστρονομία. Όπως ακριβώς, τότε, οι επιστήμονες έπρεπε να αλλάξουν εντελώς την αντίληψη τους για τον κόσμο, όταν αναγνώρισαν ότι η γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο, έτσι και σήμερα, μια μεταβολή του επιστημονικού «παραδείγματος» θα σήμαινε, σύμφωνα με τα λόγια ενός μανιφέστου για την εισαγωγή ενός νέου «παραδείγματος» (Harré & Secord 1972, σ. 84), ότι θα πρέπει «για επιστημονικούς λόγους να φερόμαστε στους ανθρώπους σαν να ήταν ανθρώπινα όντα». Ας σημειωθεί εδώ ότι αυτή η έκκληση να μελετηθούν οι άνθρωποι ως όντα που ακολουθούν κανόνες και επιτελούν ρόλους θεμελιώνεται σε «επιστημονικούς λόγους».

Αυτοί οι επικριτές επισημαίνουν ότι η κυρίαρχη ψυχολογία έχει μια αρκετά λανθασμένη εικόνα σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας των φυσικών επιστημών και έχει οικοδομήσει τον εαυτό της ως μια ψευδοεπιστήμη, εξαιτίας ακριβώς της εμμονής σ' αυτή την εικόνα (Harré 1981). Η επιστημονική ψυχολογία πλανάται όταν μετρά ό,τι κάνουμε προκειμένου να φτάσει σε νομοτέλειες που διέπουν τη συμπεριφορά, διότι θεωρεί ότι οι άλλες επιστήμες συσσωρεύουν απλώς μετρήσεις συμπεριφοράς με αυτό τον τρόπο. Σφάλλει για δεύτερη φορά όταν αντιμετωπίζει τους ανθρώπους σαν αντικείμενα εξαιτίας του ότι θεωρεί ότι η περιγραφή της συμπεριφοράς απλών αντικειμένων αποτελεί το σήμα κατατεθέν μιας επιστήμης. Αυτό το διπλό λάθος οδηγεί στην υποτίμηση της αναστοχαστικής ικανότητας των ανθρώπων να παρακολουθούν τη συμπεριφορά τους και να αναφέρονται σε αυτή απέναντι σε άλλους, χρησιμοποιώντας κοινούς συμβολικούς πόρους. Αυτή η αναστοχαστική ικανότητα δεν είναι μυστηριώδης, ούτε εκτός του οπτικού πεδίου της επιστήμης, αλλά αποτελεί μέρος του τι σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος, ενταγμένος σε μια συγκεκριμένη αναπτυξιακή και πολιτισμική ιστορία. Αυτό σημαίνει ότι χρειαζόμαστε λεπτομερείς αφηγήσεις περιπτώσεων, οι οποίες βασίζονται στις ικανότητες –αλλά και διευρύνουν αυτές τις ικανότητες–

των ανθρώπων να συλλογίζονται και να αναφέρονται στις πράξεις τους ως μέλη συγκεκριμένων κοινοτήτων. Οι καλύτερες μελέτες του «νέου παραδείγματος» πριν από λίγα χρόνια, οι οποίες εξέταζαν τους κοινωνικούς κόσμους των οπαδών του ποδοσφαίρου στις κερκίδες όταν εμπλέκονταν σε βίαια επεισόδια, ή εξέταζαν παιδιά τα οποία συμπεριφέρονταν άσχημα στην τάξη και στενοχωρούσαν τους δασκάλους τους, ήταν τόσο δυνατές και πολύτιμες ακριβώς επειδή οι ερευνητές κατέγραφαν συστηματικά (και) τις δικές τους παρατηρήσεις, εντόπιζαν μορφές συμπεριφοράς και μετά απευθύνονταν στους οπαδούς ή στα παιδιά προκειμένου να μάθουν τι νόημα είχαν όλα όσα έκαναν για τους ίδιους (Marsh et al. 1974). Έτσι, μπορούσε να αναπτυχθεί μια ορθή επιστημονική εικόνα των ρόλων που επιτελούσαν οι συμμετέχοντες και των κανόνων τους οποίους ακολουθούσαν, και έτσι προωθήθηκε επίσης η κατανόηση μιας σημαντικής πτυχής της καθημερινής μας δράσης.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι οι προσπάθειες να είμαστε πιο επιστημονικοί μπορεί να προδώσει την υπόθεση την οποία οι κριτικοί ψυχολόγοι επιχειρούν να προωθήσουν και χρειάζεται να είμαστε το ίδιο κριτικοί με την επιστήμη όσο είμαστε και με τον ανθρωπισμό. Αυτό το ζήτημα αποτελεί μια ανοιχτή συζήτηση στην κριτική ψυχολογία και κάποιοι κριτικοί ψυχολόγοι χρησιμοποιούν ακόμα και εργαστηριακά πειράματα προκειμένου να αποκαλύψουν πρότυπα άσκησης εξουσίας (π.χ. Reicher 1997). Η κριτική ψυχολογία δεν χρειάζεται καθόλου να υποστηρίζει μια απλή φιλελεύθερη ανθρωπιστική ένταση στην επιστημονική γνώση, αλλά κάποιοι θα υποστήριζαν ότι, παραδόξως, θα ερχόμασταν πιο κοντά στις ανθρωπιστικές αξίες αν προσπαθούσαμε να αναπτύξουμε σε αυτό τον κλάδο ένα είδος επιστήμης που θα σέβεται το αντικείμενο μελέτης του.

Ψυχολογικός Λόγος

Μια από τις κυριότερες στρατηγικές ρητορικές κινήσεις σε πρόσφατες κριτικές εργασίες συνίσταται στην αμφισβήτηση των αξιώσεων αλήθειας της κυρίαρχης ψυχολογίας, καταδεικνύοντας ότι αυτή συγκροτείται από *ιστορίες* (stories) για την ανθρώπινη συμπεριφορά και υποστηρίζοντας ότι οι αφηγήσεις που βρίσκουμε στα εγχειρίδια ψυχολογίας δεν είναι πλέον τίποτε άλλο από *επινοημένες ιστορίες* (fictions), οι οποίες παραπλανούν τους αναγνώστες κάνοντάς τους να νομίσουν ότι αφηγούνται γεγονότα (Parker 2002). Έτσι, εργασίες σχετικά με την «κοινωνική κατασκευή» των ψυχολογικών φαινομένων και του «ψυχολογικού λόγου» –δηλαδή περιγραφικών σχημάτων και αξιώσεων για τον κόσμο και τους ανθρώπους– σχετικά με το πώς είναι οι άνθρωποι έχουν χρησιμεύσει ως σημαντικοί ερευνητικοί άξονες οι οποίοι υπονομεύουν κυρίαρχες παραδοχές, για παράδειγμα περί συναισθήματος και νόησης.

Συναίσθημα

Μπορούμε να παρατηρήσουμε πόσο σημαντικό είναι το κοινωνικό πλαίσιο για το βίωμα συναίσθηματος ήδη σε μια από τις κλασικές εργαστηριακές-πειραματικές μελέτες των

αρχών της δεκαετίας του 1960. Αυτή η μελέτη είναι, επίσης, ένα παράδειγμα σχετικά με το πώς η ποσοτικοποίηση και η χρήση στατιστικών στοιχείων μπορούν ακόμα να μας βοηθήσουν να δούμε κάποιες διαδικασίες με μεγαλύτερη σαφήνεια (Schachter and Singer 1962). Η μελέτη έδειξε ότι, όταν οι άνθρωποι διεγείρονταν οργανικά –κάτι που οι ερευνητές το προκάλεσαν με ένεση αδρεναλίνης στα «υποκείμενα» του πειράματος–, ερμήνευαν τη διέγερσή τους σε αντιστοιχία με τα κοινωνικά στοιχεία που είχαν στη διάθεσή τους. Αν βρίσκονταν σε χαρούμενη κατάσταση, ανέφεραν ότι έγιναν ενθουσιωδώς χαρούμενοι, και αν η κατάστασή τους ήταν δυσάρεστη, θύμωναν. Τα συναισθήματα της χαράς ή του θυμού δεν προέρχονταν άμεσα από το συγκεκριμένο είδος της διέγερσης, όπως η κυρίαρχη βιολογική ψυχολογία μάς προδιαθέτει να υποθέτουμε. Αντιθέτως, η ερμηνεία αυτής της διέγερσης παρήγαγε αρκετά διαφορετικά βιώματα συναισθημάτων. Θα μπορούσατε και οι ίδιοι να παρατηρήσετε ένα τέτοιο αποτέλεσμα όταν είστε πολύ δραστήριοι σωματικά, κάνετε για παράδειγμα γρήγορα ποδήλατο για να συναντήσετε κάποιον σε ένα ραντεβού και, όταν φτάσετε, αισθάνεστε είτε ιδιαίτερα ικανοποιημένοι που βρήκατε εκεί τον φίλο σας είτε εξαιρετικά κάκοφοι στην περίπτωση που δεν τον προλάβετε.

Αν ερμηνεύουμε τη διέγερσή μας με τόσο δραματικά διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με τις κοινωνικές προτροπές και ανάλογα με το τι μας λένε οι άλλοι άνθρωποι, τότε τι συμβαίνει στους ανθρώπους που ερμηνεύουν συναισθήματα σε διαφορετικούς πολιτισμούς και με αρκετά διαφορετικές λέξεις και φράσεις προκειμένου να μεταφέρουν τα συναισθήματά τους ο ένας στον άλλο; Γίνεται ξεκάθαρο ότι μπορούμε να μάθουμε πολύ περισσότερα για τα συναισθήματα διευκρινίζοντας προσεχτικά το τι μπορούν να πουν γι' αυτό οι άνθρωποι σε διαφορετικούς πολιτισμούς, απ' ό,τι θα μαθαίναμε από φυσιολογικές μετρήσεις. Ενώ λοιπόν η κυρίαρχη ψυχολογία επιχειρεί να ανακαλύψει τα συναισθήματα μέσα μας σαν να ήταν κάτι σταθερό και οικουμενικό, οι κριτικοί ψυχολόγοι εξερευνούν τους τρόπους με τους οποίους τα συναισθήματα κατασκευάζονται κοινωνικά και, στη συνέχεια, βιώνονται από τους ανθρώπους σαν να είναι κάτι βαθιά μέσα τους. Τα παραδείγματα περιλαμβάνουν τη μελέτη του «amae», δηλαδή ενός γιαπωνέζικου συναισθήματος ευχάριστης εξάρτησης και αδυναμίας, μέχρι το «accidie», δηλαδή ενός μεσαιωνικού αγγλικού συναισθήματος αποτυχίας να επιτελέσει κανείς το χρέος του απέναντι στο θεό (Happé 1986). Σε διαφορετικούς πολιτισμούς και διαφορετικές ιστορικές εποχές οι άνθρωποι βιώνουν διαφορετικά συναισθήματα και τα αισθάνονται το ίδιο βαθιά σαν να ήταν μέρος της ανθρώπινης φύσης τους.

Σύμφωνα με τους κριτικούς ψυχολόγους, τα εγχειρίδια ψυχολογίας δεν είναι τίποτα περισσότερο από επινοημένες ιστορίες (fictions). Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι είναι «απλά και μόνο» επινοημένες. Οι επινοημένες ιστορίες (fictions) είναι τόσο ισχυρές όσον αφορά την ανθρώπινη ψυχολογία όσο και τα γεγονότα, και πρέπει να τις παίρνουμε πολύ στα σοβαρά. Θα σαγηνευτείτε πιθανόν πολύ περισσότερο από ένα καλό μυθιστόρημα ή μια καλή ταινία παρά από οποιαδήποτε ψυχολογική έκθεση, και αυτό συμβαίνει διότι οι αφηγητές ιστοριών που φιλοτεχνούν μυθιστορήματα και ταινίες γνωρίζουν πώς να μας βάλουν μέσα σε αυτά, πώς να δημιουργήσουν κάτι ψυχολογικά αληθινό για μας, έτσι ώστε να βιώσουμε ενθουσιασμό ή θλίψη. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο κάποιοι κριτικοί ψυχολόγοι έχουν αναφερθεί στον τρόπο με τον οποίο τα διαφορετικά είδη ψυχολογίας «δημιουργού-

νται μέσω της εξιστόρησης» (Cupit 1994). Μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα πώς λειτουργεί αυτό αν δοκιμάσαμε οι ίδιοι, και υπάρχουν κάποιες ενδιαφέρουσες προσπάθειες «επανοικισμού» της ψυχολογίας «με ανθρώπους» μέσω της ελεύθερης μεταφοράς κάποιων εργαστηριακών-πειραματικών ερευνών σε αυτοτελείς σύντομες ιστορίες (Billig 1994). Αναδεικνύοντας την επινοημένη φύση των ψυχολογικών συγγραμμάτων μπορούμε να ανοίξουμε χώρο για εναλλακτικές προσεγγίσεις στην ψυχολογία, οι οποίες θα υπολογίζουν σοβαρά τις πολλές αντιφατικές ιστορίες που διηγούμαστε για τους εαυτούς μας. Κάποιες από τις «Ομάδες Λόγου» στα βρετανικά πανεπιστήμια έχουν συνδέσει τη εργασία τους με πολιτικές δραστηριότητες (βλ. Parker 2003a).

Προκαλώντας τα Υποκείμενα

Οι κριτικοί ψυχολόγοι στη Βρετανία έχουν επίσης στηριχτεί και σε εναλλακτικά θεωρητικά πλαίσια που αμφισβητούν τον τρόπο με τον οποίο σκεπτόμαστε για το υποκείμενο-αντικείμενο της ψυχολογικής έρευνας. Οι εικόνες για το τι μπορεί να είναι το ανθρώπινο «υποκείμενο», για παράδειγμα, στην ψυχανάλυση είναι πολύ διαφορετικές από το ορθολογικό μοντέλο για το άτομο που υποστηρίζεται ως τώρα από την ψυχολογία. Γι' αυτόν τον λόγο είναι και τόσο ελκυστική για κάποιους κριτικούς ψυχολόγους οι οποίοι αναζητούν μια περιγραφή της υποκειμενικότητας που είναι ευαίσθητη για την πολυπλοκότητα των βιωμάτων και των μορφών ασυνείδητης καταπίεσης στο επίπεδο του ατόμου, αντανακλώντας και αναπαράγοντας έτσι την καταπίεση στην κοινωνία (Henriques et al. 1998). Όταν οι ψυχαναλυτές μιλούν για το «υποκείμενο» αναφέρονται σε εκείνη την ασταθή μάζα σκέψεων και συναισθημάτων που συγκροτεί τα βιώματα και τη δραστηριότητα ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, και η «υποκειμενικότητα» είναι συχνά ο προτιμότερος τρόπος να αναφερθεί κανείς σε μορφές βιωμάτων, είτε αυτά είναι συνειδητά είτε ασυνείδητα. Οι κριτικοί ψυχολόγοι που χρησιμοποιούν αυτές τις ιδέες θα υποστήριζαν ότι, αν θέλουμε να κατανοήσουμε πραγματικούς ανθρώπους, τότε πρέπει να μετακινηθούμε πέρα από την περιορισμένη και κλειστή εικόνα που βασίζεται στη συμπεριφορά μέσα σε συγκεκριμένες ανατεθειμένες ασκήσεις, τις οποίες οι ψυχολόγοι παράγουν, και να κινηθούμε σε θεωρητικά σχήματα τα οποία συλλαμβάνουν με μεγαλύτερη ακρίβεια την πολυπλοκότητα και την αντιφατικότητα των ανθρώπινων βιωμάτων.

Αποσυνθέτοντας το υποκείμενο

Όταν οι κριτικοί ψυχολόγοι χρησιμοποιούν την ψυχανάλυση ως θεωρητική βάση, αυτό πραγματοποιείται συχνά με πολύ διαφορετικό τρόπο από τα φροϋδικά μοντέλα που βρίσκουμε στα εγχειρίδια ψυχολογίας. Ο Φρόντ, ιδρυτής της ψυχανάλυσης, αντιμετωπίζεται συχνά στην ψυχολογία ως το κατεξοχήν παράδειγμα μη επιστημονικότητας. Αναφέρεται ότι η θεωρία του είναι μη επαληθεύσιμη και ότι οι παρατηρήσεις του βασίζονται σε ένα περιορισμένο δείγμα ασθενών (Eysenck & Wilson 1973). Αν και οι δύο αυτοί ισχυρισμοί δεν είναι εντελώς αβάσιμοι, ψυχαναλυτές του κυρίαρχου ρεύματος στη Βρετανία και τις ΗΠΑ

απάντησαν σε αυτές τις κατηγορίες αναπτύσσοντας μοντέλα για την ατομική ανάπτυξη που μπορούν να μελετηθούν εμπειρικά και κατέθεσαν περιγραφές της λειτουργίας του Εγώ –αντίληψη, νόηση και μνήμη– που είναι πιο συμβατές με την πειραματική ψυχολογία. Γίνονται, λοιπόν, προσπάθειες να λάβει εγγύηση το στάτους της ψυχανάλυσης εξομοιώνοντας την όμως έτσι περισσότερο με αυτό το οποίο ψυχαναλυτές και ψυχολόγοι θεωρούν ότι θα έπρεπε να είναι μια επιστήμη για το άτομο (Kline 1981). Παρ' όλα αυτά κάτι τέτοιο όχι μόνο αποτυγχάνει να δημιουργήσει κάτι που δικαίως θα μπορούσε να αποκληθεί επιστημονικό, αλλά και διατηρεί τις χειρότερες πλευρές της ψυχανάλυσης, συμπεριλαμβανομένων των βιολογικά καθορισμένων ηλικιών και σταδίων που τυποποιούν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αναπτυχθούν τα παιδιά στη βάση προτύπων κανονικότητας, και αποκαλούν παθολογικές τις αποκλίνοσες από αυτά τα πρότυπα μορφές σεξουαλικότητας. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε αυτό το σημείο όταν ως κριτικοί ψυχολόγοι στρεφόμαστε στην ψυχανάλυση διότι μας φαίνεται ότι προσφέρει μια ριζικά διαφορετική θεώρηση της υποκειμενικότητας σε σχέση με την κυρίαρχη ψυχολογία.

Υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπεί η ψυχανάλυση (όπως και η επιστήμη του «νέου παρδείγματος») σε κάτι συμβατό με την ψυχολογία και σε κάτι αρκετά αντίθετο προς αυτό, που οι κριτικοί ψυχολόγοι επιχειρούν να πραγματοποιήσουν. Η ψυχανάλυση, όμως, προσέλκυσε κριτικούς ψυχολόγους ακριβώς επειδή προσφέρει την ευκαιρία να εξετάσουμε προσωπικές ιστορίες και βιώματα που δεν είναι σύμμορφα. Οι περισσότεροι ενεργοί ψυχαναλυτές στον κόσμο δεν βρίσκονται στις αγγλόφωνες χώρες και η δουλειά τους δεν βρίσκει ανταπόκριση στα εγχειρίδια της ψυχολογίας μας.

Οι περισσότεροι από αυτούς τους ψυχαναλυτές χρησιμοποιούν θεωρητικά επιχειρήματα που προέρχονται από το έργο του γάλλου ψυχαναλυτή Ζακ Λακάν (1977). Στο έργο του το ασυνείδητο κατανοείται ως μια λειτουργία της γλώσσας και το βίωμα της προσωπικότητάς μας και της σεξουαλικότητάς μας παρουσιάζεται ως κάτι που δεν μπορεί να συλληφθεί ή να οριστεί μέσω συνέντευξης ή ερωτηματολογίων (Malone & Friedlander 1999). Αποτελεί αμφιλεγόμενο θέμα για τους λακανικούς συγγραφείς το αν κάτι τέτοιο θα μπορούσε ή θα έπρεπε να είναι «επιστημονικό» ως μια εναλλακτική κριτική της κυρίαρχης ψυχολογίας, αλλά σίγουρα συνιστά μια σύνθετη αντίθεση σε κάποια από τα πιο απλουστευτικά ανθρωπιστικά επιχειρήματα στον κλάδο (Parker 2003b). Η ψυχανάλυση και ο μεταμοντερνισμός μοιράζονται μια εχθρότητα προς τον ανθρωπισμό, διότι δεν πιστεύουν ότι ο άνθρωπος θα μπορούσε να είναι μια πλήρως συνεκτική και αυτοσυνείδητη οντότητα. Αντιθέτως δίνουν έμφαση στο γεγονός ότι οι δραστηριότητες και τα βιώματα μας ωθούν διαρκώς σε διαφορετικές κατευθύνσεις, έτσι ώστε εσείς να αντιμετωπίζουμε αμφισβήτηση και πρόκληση από τα ενεργήματα της γλώσσας και να ζούμε τις ζωές μας ως «δαιρεμένα υποκείμενα».

Από την οπτική γωνία των μεταμοντέρνων, φυσικά, η ψυχανάλυση «ανασκαλεύει» βαθιά τον ψυχισμό του ατόμου και έτσι είναι τόσο απεχθής όσο και η ψυχολογία. Η ψυχαναλυτική συμβουλευτική και η ψυχοθεραπεία θεωρούνται έτσι κομμάτι του παλιού κακού «νεωτερικού» πλέγματος των επιστημών της ψυχολογίας. Από την οπτική γωνία της ψυχανάλυσης, ο μεταμοντερνισμός αποτυγχάνει να αξιολογήσει επαρκώς ασυνείδητες δυναμικές, και οι οπαδοί του Φρόιντ, του Λακάν και των άλλων ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων επιμένουν ότι υπάρχουν βαθύτερα νοήματα στις ιστορίες που αφηγούμαστε για τους

εαυτούς μας. Είναι λοιπόν περιέργοι σύμμαχοι και υπάρχουν κάποιες συναρπαστικές αντιπαραθέσεις στην κριτική ψυχολογία σχετικά με το πώς θα μπορούσαν να δουλέψουν μαζί ή όχι, και για το ποια είναι η θέση τους στον σύγχρονο ή «μετανεωτερικό» πολιτισμό (Parker 1997).

Κριτική Πράξη

Παρ' όλες τις θεωρητικές διαμάχες, το κύριο ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στο πώς η κριτική έρευνα και η κριτική θεωρία μπορούν να δώσουν φωνή σε ανθρώπους που έχουν βιώσει τα επιζήμια αποτελέσματα της ψυχολογίας από πρώτο χέρι. Οι κριτικοί ψυχολόγοι δεν σκοπεύουν να αντικαταστήσουν την ψυχολογία με νέες βελτιωμένες θεωρίες και μεθόδους, αλλά να κατανοήσουν το πώς λειτουργεί αυτός ο κλάδος και να εργαστούν *μαζί* με εκείνους που έχουν υποφέρει εξαιτίας του ότι η ψυχολογία είναι τόσο σίγουρη ότι γνωρίζει πώς σκέφτονται και πώς συμπεριφέρονται οι άνθρωποι και πώς θα έπρεπε να σκέφτονται και να συμπεριφέρονται. Όλοι επηρεάζονται από την ψυχολογία κάποια στιγμή στη ζωή τους και πολλοί άνθρωποι έχουν χρησιμοποιηθεί και έχουν υποστεί κακομεταχείριση από τους ψυχολόγους. Η χρήση της ψυχολογίας εκτείνεται από τις φαιδρότητες οι οποίες διαδίδονται στις συμβουλευτικές στήλες και στις τηλεοπτικές συζητήσεις στο όνομα της «επιστήμης» (Willimiams & Ceci 1998) ως τις βαρβαρότητες απέναντι σε ασθενείς που υποκείνται σε φαρμακευτικές αγωγές ή ηλεκτροσόκ (Chamberlin 1990). Περιλαμβάνει ακόμα και εκείνους που υφίστανται την ήπια εκδοχή των ψυχολογικών επαγγελματιών με τη μορφή ψυχοθεραπείας και συμβουλευτικής (Masson 1990).

Αυτοί οι άνθρωποι είναι δικαιολογημένα θυμωμένοι με τον τρόπο με τον οποίο τους έχουν φερθεί, και τώρα υπάρχουν πανεπιστημιακοί και επαγγελματίες στο εσωτερικό του κλάδου έτοιμοι να σταθούν δίπλα τους και να τους υποστηρίξουν να εκφράσουν το θυμό τους. Δεν προκαλεί, ίσως, εντύπωση το ότι οι πιο ενεργά διαμαρτυρόμενοι είναι εκείνοι που έχουν υποφέρει από την κλινική ψυχολογία και την ψυχιατρική.

Ακούγοντας Φωνές

Ένα παράδειγμα είναι το Δίκτυο Ακούγοντας Φωνές (Hearing Voices Network – HVN), που συγκεντρώνει ανθρώπους οι οποίοι έχουν την εμπειρία του να «ακούνε φωνές». Το να ακούς φωνές θεωρείται από τους ψυχιάτρους ως ένα πρώτης τάξεως σύμπτωμα σχιζοφρένειας. Όμως πολλοί άνθρωποι ακούνε φωνές, και σε κάποιους πολιτισμούς αποτελεί μια εντελώς φυσιολογική εμπειρία. Ερευνητές στον τομέα της διαπολιτισμικής ψυχιατρικής έχουν επί μακρόν υποστηρίξει ότι επαγγελματίες εκπαιδευμένοι στη λευκή ψυχιατρική και ψυχολογία θεωρούν ότι άτομα μέλη πολιτισμικών μειονοτήτων στη Βρετανία, για παράδειγμα, πάσχουν από ψυχική ασθένεια επειδή οι επαγγελματίες αυτοί αποτυγχάνουν να εκτιμήσουν τις βαθιές διαφορές στα βιώματα και τις μορφές έκφρασης της δυσανασχέτησης, συμπεριλαμβανομένου και του να ακούει κανείς φωνές (Littlewood and Lipsedge 1989). Μόνο, όμως, όταν ένας Ολλανδός ψυχίατρος, ο Μάριους Ρόμε (Marius Romme), πη-

ρε στα σοβαρά την αφήγηση μιας από τις ασθενείς του, της Patsy Hage, τη δεκαετία του 1980, το «πρώτης τάξεως σύμπτωμα» άρχισε να εξασθενεί για τα καλά. Ο Ρόμπερτ έδωσε συνέχεια στον ισχυρισμό της ασθενούς του ότι πολλοί «κανονικοί» άνθρωποι ακούνε φωνές χωρίς να το βιώνουν ως πρόβλημα με ένα τηλεοπτικό κείμενο για εθελοντές, και οι συναντήσεις και διασκέψεις ανθρώπων που άκουγαν φωνές για πολλούς και διαφορετικούς λόγους με πολλές και διαφορετικές εξηγήσεις αυτής της εμπειρίας τους έθεσαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη του HVN (Romme & Escher 1993).

Το Δίκτυο Ακούγοντας Φωνές παρέχει έναν ασφαλή χώρο έκφρασης των ανθρώπων σχετικά με διαφορετικές στρατηγικές αντιμετώπισης των φωνών στην περίπτωση που δυσανασχετούν με αυτές, και στρατηγικές και τρόπους αντιμετώπισης των αντιδράσεων άλλων ανθρώπων και των βίαιων εικόνων στα ΜΜΕ, που με σταθερό τρόπο συνδέουν τις «φωνές» με την «τρέλα». Στη Βρετανία κατά τη δεκαετία του 1990 ομάδες ανθρώπων που «ακούν φωνές» εμφανίστηκαν για να οργανώσουν μορφές δημόσιας έκφρασης, κάτι που οι συνήθεις ομάδες αυτοβοήθειας είχαν αποτύχει να κάνουν. Αυτές οι ομάδες έχουν προσφέρει νέες προσεγγίσεις για την ψυχική δυσφορία, που υπερβαίνουν το φαινόμενο να ακούει κανείς φωνές και εξετάζουν ακόμα και θέματα όπως ο «αυτοτραυματισμός» και η αμφισβήτηση του ψυχιατρικού κατεστημένου, και τα κάνουν όλα αυτά με τρόπους που είναι πιο αποτελεσματικοί από τους τρόπους του αντιψυχιατρικού κινήματος της δεκαετίας του 1960 (Coleman 1998).

Παράνοια

Ένα ακόμα πρόσφατο παράδειγμα είναι ο σχηματισμός μιας ομάδας που ασχολείται «από τα μέσα» με αφηγήσεις της παράνοιας. Οι κλάδοι της ψυχολογίας και της ψυχιατρικής κατά τον τελευταίο αιώνα έχουν επιχειρήσει να κρατήσουν κλειστή τη γνώση και, μαζί με τους διάφορους υποτακτικούς τους, κυριαρχούν στο κέντρο αυτού του πυκνού ιστού θεωριών και πρακτικών που αποκαλούμε «ψυχολογικό πλέγμα» (psy-complex). Το παράδοξο είναι ότι, ενώ μέσα στο «ψυχολογικό πλέγμα» είναι εκείνοι που παρατηρούν και ρυθμίζουν τη σκέψη και τη συμπεριφορά –ως μέρος ακριβώς της ίδιας επιχείρησης που κάνει τους ανθρώπους να αισθάνονται ότι παρακολουθούνται–, την ίδια στιγμή οι επαγγελματίες είναι καχύποπτοι και φοβούνται τους ανθρώπους που είναι παρανοϊκοί για το τι θα κάνουν αυτοί ως επόμενο βήμα. Τι να κάνουμε, λοιπόν, όλοι εμείς που αισθανόμαστε παρανοϊκοί για κάποιον καλό λόγο κάποια στιγμή στη ζωή μας (εκείνοι από εμάς που προσπαθούν να απαλλαγούν από τα ψυχικά συμπλέγματα) ως επόμενο βήμα; Ιδού μια απάντηση: Καταλάβαμε ένα ακόμα κομμάτι γης από την ψυχολογία και την ψυχιατρική με το σχηματισμό του Δικτύου Παράνοια (Paranoia Network) τον Νοέμβριο του 2003. Το Δίκτυο Παράνοια εργάζεται τώρα στενά με το περιοδικό για τη δημοκρατική ψυχιατρική *Asylum* και την οργάνωση «Εταίροι του *Asylum*» (*Asylum Associates*). Αυτή η δουλειά είναι κομμάτι της «αποδόμησης» της ψυχοπαθολογίας στη Βρετανία «στην πράξη» (Parker et al. 1995).

Κριτική έρευνα εν δράσει

Οι κριτικοί ψυχολόγοι επιθυμούν, επίσης, να ανακαλύψουν νέους τρόπους ώστε να παράγουν ακαδημαϊκό έργο το οποίο θα συνδέει τους ερευνητές με ανθρώπους που θέλουν να αλλάξουν τον εαυτό τους και να αμφισβητήσουν τα συστήματα εξουσίας. Αν και ο όρος «ακαδημαϊκή» χρησιμοποιείται συχνά προσβλητικά, για να περιγράψει την εργασία η οποία δεν έχει καμία πρακτική αξία, υπάρχουν πλέον παραδείγματα και περιπτώσεις καλής πρακτικής που αποδομούν τη σχέση ανάμεσα στον ερευνητή και τον ερευνώμενο και αποδίδουν ένα εντελώς νέο κριτικό νόημα για το τι θα μπορούσε να αποτελεί η ακαδημαϊκή εργασία.

Έρευνα δράση

Ένας αυξανόμενος αριθμός κριτικών ψυχολόγων εμπνέονται από παραδόσεις έρευνας, όπως η «έρευνα δράση», όπου οι άνθρωποι είναι «συν-ερευνητές» που εμπλέκονται ενεργά στη διατύπωση προβλημάτων, ερωτήσεων και τρόπων να επιφέρουμε αλλαγές. Η έρευνα δράση έχει τις ρίζες της στις προτάσεις του Κουρτ Λεβίν (1946) στην Κοινωνική Ψυχολογία των ΗΠΑ, σχετικά με το ότι, για να κατανοήσουμε οποιαδήποτε διαδικασία, είναι αναγκαίο να την *αλλάξουμε* και να παρακολουθήσουμε τα ίχνη που αφήνει στις κινήσεις της. Παρατηρούμε λοιπόν εδώ μια μετατόπιση από τον στατικό κόσμο του εργαστηρίου στον «πραγματικό κόσμο», παρατηρούμε και ένα ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο οι ψυχολόγοι μπορούν να είναι αποτελεσματικοί. Μια ευρύτερα αποδεκτή εκδοχή αυτού του είδους δουλειάς είχε εμπνευστεί ο Πάολο Φρέιρε (1972) στη Βραζιλία, στο πεδίο της παιδαγωγικής και της «συνειδητοποίησης». Μια ακόμα πιο ριζοσπαστική εκδοχή δημιουργήθηκε στην Κολομβία με τη «συμμετοχική έρευνα δράση», που εστίασε στον ακτιβισμό αντί στη θεωρία και ενθάρρυνε τους ψυχολόγους να θέσουν τους εαυτούς τους στην υπηρεσία των ανθρώπων (Fals Borda & Rahman 1991).

Δεν είναι τυχαίο ότι οι προσεγγίσεις αυτές αναπτύχθηκαν στην πραγματικότητα της ζωής στη Λατινική Αμερική, όπου ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού είναι αποκλεισμένο από την εκπαίδευση και καταστέλλεται βάνανσα όταν αμφισβητεί τα προνόμια των κυρίαρχων ελίτ. Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις που τίθενται κάτω από αυτές τις συνθήκες διατυπώθηκαν ανοιχτά από έναν ερευνητή που εργαζόταν στο Ελ Σαλβαδόρ, τον Ignacio Martin-Baró (1994). Σε αντιδιαστολή με την ψυχολογία που προτάσσεται από τις ΗΠΑ και είχε να αναφέρει ελάχιστα για την ισχύουσα πραγματικότητα εκεί, ο Martin-Baró βασίστηκε στη «Θεολογία της Απελευθέρωσης» προκειμένου να εμπλακεί σε μια σειρά από παρεμβάσεις που θα μεταπολίζονταν από την ερμηνεία του κόσμου στην αλλαγή του. Η «Θεολογία της Απελευθέρωσης» είχε ήδη ξεπηδήσει από τις «κοινότητες βάσης» της Καθολικής Εκκλησίας στη Λατινική Αμερική, με «εργάτες παπάδες» να υιοθετούν αυτό που ονόμασαν «προνομιακή επιλογή στράτευσης με τους φτωχούς». Μια τέτοια εσκευμένη στρατευμένη προσέγγιση ενέπνευσε τον Martin-Baró, που ήταν επίσης ιησουΐτης ιερωμένος, να αναπτύξει μια «ψυχολογία της απελευθέρωσης». Το έργο του διακόπηκε όταν δολοφονήθηκε από το στρατό του Ελ Σαλβαδόρ το 1989, αλλά τα κείμενά του εμπνέουν τώρα τους κριτικούς ψυχολό-

γους σε όλη τη Λατινική Αμερική. Αυτές οι ιδέες έχουν αποτελέσει πηγή έμπνευσης στη Βρετανία, ιδιαίτερα για εκείνους που εμπλέκονται στην «κριτική κοινοτική ψυχολογία».

Asylum

Η «κριτική ψυχολογία» δεν εστιάζεται αποκλειστικά στο να κάνει την ψυχολογία πιο χρήσιμη, αλλά ασχολείται επίσης και με τον τρόπο με τον οποίο οι θεωρίες και οι εφαρμογές της ψυχολογίας επιδρούν στους ανθρώπους. Οι κριτικοί ψυχολόγοι στη Βρετανία εστίασαν την προσοχή τους ιδιαίτερα στο ότι η ψυχολογία εργάζεται συχνά με τέτοιο τρόπο που χειροτερεύει τα προβλήματα. Όχι μόνο στο ότι πείθει τους ανθρώπους ότι τα κοινωνικά προβλήματα είναι ατομικά, δικά τους ψυχολογικά προβλήματα, αλλά και στο ότι αυτοί οι άνθρωποι υφίστανται επίσης φρικτές «θεραπείες», μερικές φορές με μη αντιστρέψιμες συνέπειες. Οι φαρμακευτικές εταιρείες, απευθυνόμενες σε υπερφορτωμένους γιατρούς, ξοδεύουν εκατομμύρια λίρες σε διαφήμιση με σκοπό να ενθαρρύνουν ενεργά τη φαρμακευτική αγωγή για διάφορες μορφές ψυχικών δυσφοριών και, παρά την έλλειψη οποιουδήποτε θεωρητικά θεμελιωμένου λόγου, ασθενείς υποβάλλονται ακόμη και σήμερα στη φυσική κακοποίηση μέσω του ηλεκτροσόκ – κάτι που στο Ηνωμένο Βασίλειο αποκαλείται κατ' ευφημισμόν «Ηλεκτρο-Σπασμωδική Θεραπεία» (Electro-Convulsive Therapy – ECT) (Breggin 1991). Παράλληλα λοιπόν με την κριτική στην κοινοτοπία και στην ακατάληπτη γλώσσα, κριτικοί ψυχολόγοι συνάπτουν συμμαχίες με ανθρώπους που έχουν χρησιμοποιηθεί και κακοποιηθεί από την ψυχολογία.

Ενδεικτικά αναφέρουμε οργανώσεις-δίκτυα όπως η *Ψυχολογία Πολιτική Αντίσταση* (Psychology Politics Resistance – PPR), που ιδρύθηκε επίσημα το 1994 σε μια συνάντηση 150 ανθρώπων στο Μάντσεστερ της Αγγλίας και που συγκεντρώνει παγκοσμίως πάνω από 500 ανθρώπους. Η PPR, συνεργαζόμενη με το περιοδικό *Asylum*, δεν αυτοπεριορίστηκε σε θέματα ψυχικής υγείας. Τάσσεται εναντίον της κατάχρησης της γνώσης και της εξουσίας σε όλα τα επίπεδα της ψυχολογίας και αμφισβητεί την καταπίεση των ανθρώπων που έχουν στιγματιστεί επειδή είναι διαφορετικοί ή επειδή αντιστέκονται στον αποκλεισμό τους ή στην ακατάλληλη «αγωγή» τους από τους επαγγελματίες. Οι άνθρωποι κατηγοριοποιούνται ανάλογα με την «ευφυΐα» τους, καθώς επίσης και στη βάση των υποτιθέμενων χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους, και πολλοί που καταλήγουν στη φυλακή έχουν συστηματικά αποκλειστεί από ανθρώπους οι οποίοι θεωρούν ότι αυτοί γνωρίζουν πια μορφή θα έπρεπε να έχει ένα «υγιές» ψυχολογικό προφίλ. Η PPR-Asylum υποστηρίζει επίσης εκστρατείες εναντίον, για παράδειγμα, του αποκλεισμού από το σχολείο παιδιών με προκλητική συμπεριφορά ή με μαθησιακές δυσκολίες (Reicher & Parker 1993).

Οι ερευνητές δράσης μέσα στο εσωτερικό της ψυχολογίας και οι ακτιβιστές έξω από αυτήν, σε ομάδες όπως η PPR ή το *Asylum*, φαίνεται συχνά ότι αλληλοσυμπληρώνονται. Όμως το πιο ενθαρρυντικό και προοδευτικό σ' αυτά τα δύο παραδείγματα συνίσταται στο ότι οι συνήθεις σχέσεις εξουσίας και ισχύος μεταξύ επιστήμονα και υποκειμένου, μεταξύ επαγγελματία και πελάτη μπορούν να αμφισβητηθούν και να ανατραπούν. Αφενός μεν οι ερευνητές δράσης στην ψυχολογία υπερβαίνουν τον κλάδο και πρέπει πραγματικά να απο-

κλήσουν την εμπιστοσύνη των ανθρώπων προκειμένου μια διαδικασία κριτικού στοχασμού και αλλαγής να αρχίσει να πραγματοποιείται. Οι ερευνητές δράσης εξαρτώνται από την εμπιστοσύνη και την καλή βούληση των ανθρώπων, οι οποίοι συνήθως αντιμετωπίζονται από τους ψυχολόγους του κυρίαρχου ρεύματος με περιφρόνηση. Αφετέρου οι ακτιβιστές σε ομάδες όπως η PPR –που τώρα οργανώνονται μέσω του *Asylum*– κάποιες φορές οργανώνονται μαζί με συμπαθούντες πανεπιστημιακούς και επαγγελματίες, χωρίς να είναι αναγκαίο να προβούν σε αυτό το βήμα. Οι ακτιβιστές στα νέα, κριτικά κινήματα εκτός της ψυχολογίας εργάζονται ανεξάρτητα, κάτι που σημαίνει ότι τώρα τουλάχιστον μπορούν να θέσουν κάποιους από τους κανόνες της συζήτησης. Οι ερωτήσεις που εμείς οι κριτικοί ψυχολόγοι θέτουμε για τη φύση της ψυχολογίας αποκτούν αιχμή και συμπληρώνονται με νέες ερωτήσεις, που αντανακλούν την οπτική γωνία εκείνων που βρίσκονται στο στόχαστρο του κλάδου.

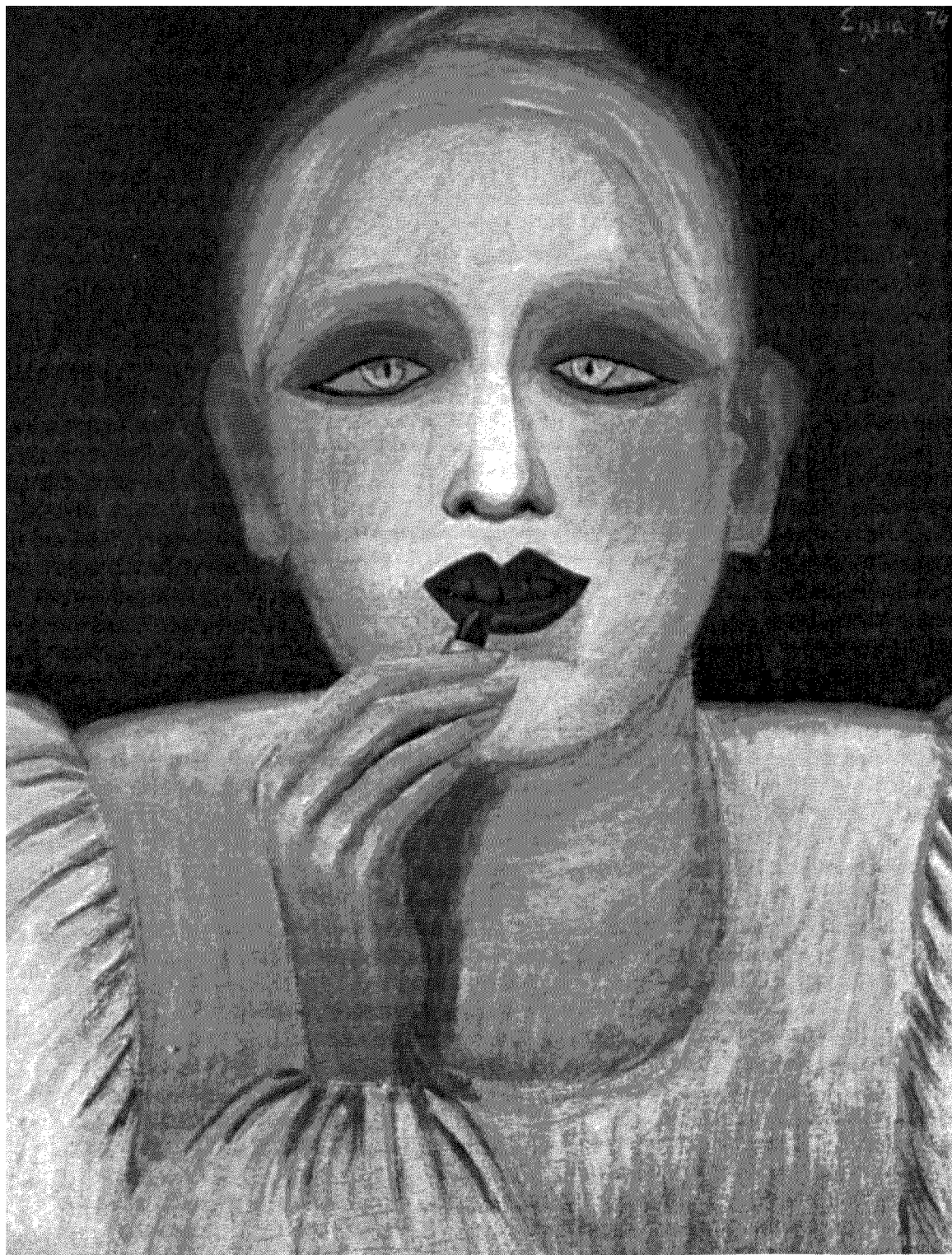
Συμπεράσματα

Πιθανόν να δούμε τα επόμενα χρόνια την προσφορά περισσότερων πανεπιστημιακών μαθημάτων κριτικής ψυχολογίας. Αυτό είναι αρκετά σημαντικό για τις συζητήσεις σχετικά με την επιστημονική έρευνα ή ακόμα και γύρω από τη «μη επιστημονική έρευνα», αν κάτι τέτοιο θα αποτελέσει βοήθεια για τους ανθρώπους. Αν και η κριτική ψυχολογία ασκεί κριτική τόσο στα ανθρωπιστικά παραδείγματα του κλάδου όσο και σε οποιαδήποτε άλλα, η έμφαση που δίνει στις αντιφάσεις και στην αλλαγή την καθιστά πράγματι ένα αισιόδοξο προοδευτικό κίνημα, και η παρέμβασή της στη Βρετανία συνδέεται βαθιά με ιστορικές παραδόσεις στη χώρα και διεθνώς (Parker 1991). Είναι, επίσης, αξιοσημείωτη η ανάπτυξη οργανώσεων όπως το *Asylum* και οι *Εταίροι του Asylum*, όμως το πιο σημαντικό είναι η υποστήριξη ομάδων ανθρώπων οι οποίες καταφέρονται και εκφράζονται ανοιχτά εναντίον της κατάχρησης ισχύος από ψυχολόγους.

Βιβλιογραφία

- Beloff, J. (1973). *Psychological Sciences*. London: Staples.
- Billig, M. (1994). «Repopulating the depopulated pages of social psychology». *Theory & Psychology* 4 (3), 307-335.
- Breggin, P. (1991). *Toxic Psychiatry: Drugs and Electroconvulsive Therapy - The Truth and the Better Alternatives*. New York: St. Martin's Press.
- Chamberlin, J. (1990). «The ex-patients' movement: where we've been and where we're going». *Journal of Mind and Behaviour* 11, 323-336.
- Coleman, R. (1998). *Revolutionary politics and mental health*. Stockport: Handsell.
- Curt, B. C. (1994). *Textuality and Tectonics: Troubling Social and Psychological Science*. Buckingham: Open University Press.
- Eysenck, H. J. and Wilson, G. C. (1973). *The Experimental Study of Freudian Theories*. London: Methuen.
- Fals Borda, O. and Rahman, M. A. (1991). *Action and Knowledge: Breaking the Monopoly with Participatory Action Research*. New York: Apex Press.
- Freire, P. (1972). *Cultural Action for Freedom*. Harmondsworth: Penguin.

- Harré, R. (1981). «The positivist-empiricist approach and its alternative». Στο P. Reason and J. Rowan (επιμ.) *Human Inquiry: A Sourcebook of New Paradigm Research*, 3-17. Chichester: Wiley.
- (επιμ.) (1986). *The Social Construction of Emotion*. Oxford: Blackwell.
- Harré, R. and Secord, P. F. (1972). *The Explanation of Social Behaviour*. Oxford: Basil Blackwell.
- Henriques, J., Hollway, Urwin, C., Venn, C., and Walkerdine, V. (1998). *Changing the Subject: Psychology, social regulation and subjectivity*. London: Routledge.
- Kline, P. (1981). *Fact and Fantasy in Freudian Theory* (2η έκδ.). London: Methuen.
- Lacan, J. (1977). *Ecrits*. London: Tavistock.
- Lewin, K. (1946). «Action research and minority problems». *Journal of Social Issues* 2, 34-46.
- Littlewood, R. and Lipsedge, M. (1989). *Aliens and Alienists: Ethnic Minorities and Psychiatry*. 2η έκδ. London: Unwin Hyman.
- Malone, K. and Friedlander, S. (επιμ.) (1999). *Looking at Lacan: A Lacanian Reader for Psychologists*, New York: SUNY Press.
- Marsh, P., Rosser, E. and Harré, R. (1974). *The Rules of Disorder*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Martin-Baro, I. (1994). «Toward a liberation psychology». Στο I. Martin-Baro, *Writings for a Liberation Psychology*, 17-32. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Masson, J. M. (1990). *Against Therapy*. London: Fontana.
- Parker, I. (1997). *Psychoanalytic Culture: Psychoanalytic Discourse in Western Society*. London: Sage.
- (1999). «Critical psychology, critical links». *Annual Review of Critical Psychology* 1, 3-18.
- (2002). *Critical Discursive Psychology*. London: Palgrave.
- (2003a). «Discursive resources in the Discourse Unit». *Discourse Analysis Online* 1 (1) [<http://www.shu.ac.uk/daol/previous/v1/n1/index.htm>].
- (2003b). «Jacques Lacan: Barred Psychologist». *Theory & Psychology* 13 (1), 95-115.
- Parker, I., Georgaca, E., Harper, D., McLaughlin, T. and Stowell-Smith, M. (1995). *Deconstructing Psychopathology*. London: Sage.
- Prilleltensky, I. (1994). *The Morals and Politics of Psychology: Psychological Discourse and the Status Quo*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Reason, P. and Rowan, J. (επιμ.) (1981). *Human Inquiry: A Sourcebook of New Paradigm Research*. Chichester: Wiley.
- Reicher, S. (1997). «Laying the ground for a common critical psychology». Στο T. Ibanez & L. Iniguez (επιμ.) *Critical Social Psychology*, 83-94. London: Sage.
- Reicher, S. and Parker, I. (1993). «Psychology, Politics, Resistance». *Journal of Community and Applied Psychology* 3, 77-80
- Romme, M. and Escher, A. (1993). *Accepting Voices*. London: MIND.
- Schachter, S. and Singer, J. (1962). «Cognitive, social, and physiological determinants of emotional state». *Psychological Review* 69 (5), 379-99.
- Shotter, J. (1975). *Images of Man in Psychological Research*. London: Methuen.
- Williams, W. M. and Ceci, J. (1998). *Escaping the Advice Trap*. New York: Andrews McMeel.

Σίλβια Δασκοπούλου, Στο καθήκον, 1974.